

ГАЛУЗІ ЛЬОНАРСТВА ТА КОНОПЛЯРСТВА УКРАЇНИ: СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ

В.М.Кабанець, кандидат сільськогосподарських наук

ІНСТИТУТ ЛУБ'ЯНИХ КУЛЬТУР УААН

Проведено порівняльний аналіз сучасного стану галузей льонарства та коноплярства України та інших країн, виявлено причини спаду виробництва льоно-коноплепродукції, накреслено шляхи підвищення ефективності ведення галузей.

Льон-довгунець та коноплі – традиційні технічні культури України, продукція яких широко використовується в текстильній, фармацевтичній, хімічній, харчовій та інших галузях промисловості. Ще на початку 90-х років минулого століття льонарство та коноплярство були високорентабельними галузями для сільгоспвиробників та підприємств первинної переробки (льоно- та коноплезаводів). Займаючи 7-12 відсотків посівних площ у господарствах льон-довгунець та коноплі забезпечували більше половини всіх грошових надходжень від рослинництва, що дозволяло успішно вирішувати питання економічного та соціального розвитку сільських територій. Висока прибутковість льонарства та коноплярства забезпечувалась за рахунок відповідних стимулів та державних дотацій, які становили біля 45 відсотків вартості проданої державі сировини [1,2,3].

В останні роки посівні площі під коноплями та льоном-довгунцем в Україні різко скоротились через високу трудомісткість та енергоємність галузей та деякі інші чинники ринку. У світовому ж виробництві кінець ХХ – початок ХХІ сторіччя характеризується підйомом та більш широким використанням природних волокон, зокрема луб'яних. Згідно з прогнозами спеціалістів до 2020 року виробництво льоноволокна збільшиться до 800 тис. тонн [4]. Це пояснюється тим, що лляні та конопляні волокна, завдяки поєднанню ряду притаманних тільки їм властивостям (міцність, висока гігроскопічність, підвищена теплопровідність, стійкість до гниття та зношування), не можуть бути заміненими іншими видами волокон.

Підвищений інтерес до льону-довгунця та конопель як у країнах Європейського Союзу, так і у світі в цілому, визначається головним чином відносною дешевизною (низькі затрати енергоносіїв і матеріалів) та доступністю сировини. Необхідно зазначити, що дана зацікавленість луб'яними культурами відбувається на фоні технічного і технологічного

переобладнання переробних підприємств і розширення сфери використання продукції льонарства і коноплярства.

Більшість країн (Франція, Фінляндія, Німеччина та ін.) поряд з традиційним використанням лляної та конопляної сировини успішно використовують її у паперовій промисловості. Передбачається, що й в перспективі для більшості видів паперу продукція льону-довгунця та конопель буде основною сировиною, оскільки вона більш доступна, порівняно недорога і під час її виробництва не порушується екологічна рівновага у природі.

Зараз промисловість розвинених країн крім технічних тканин виробляє широкий асортимент побутових тканин і трикотажу з льону-довгунця і конопель. Необхідно зазначити, що в останні роки попит на одяг із конопляної сировини значно виріс завдяки її споживчим властивостям.

Ляні та конопляні волокна широко використовуються у машинобудуванні, зокрема у автомобілебудуванні для виготовлення композиційних матеріалів, звуко- і теплоізоляції. Так, заміна скловолокна луб'яними волокнами у поліпропіленових елементах автомашин дозволила зменшити їх масу на 30–40% при незмінних механічних властивостях [5]. У середньому при виготовленні одного легкового автомобіля використовується 5–10 кг волокна.

У країнах ЄС площі під коноплями стабільно тримаються на рівні приблизно 15 тис. га, що обумовлено потребами виробництва. Хоча ще у 70–80-і роки вирощування конопель у західних країнах було під повною заборонаю. В Україні ж спостерігається тенденція до зниження посівних площ культури (табл.).

Таблиця – Динаміка виробництва конопель в Україні

Роки	Площа, тис. га			Валовий збір, тис.т		Урожайність, ц/га	
	зона Полісся і Лісостепу	зона Степу	всього	волокна	насіння	волокна	насіння
1990	7,70	2,50	10,20	7,70	1,20	7,61	3,04
1995	2,40	0,80	3,20	1,80	1,40	5,72	5,21
2000	2,90	0,10	3,00	1,54	0,33	5,31	2,97
2001	2,07	0,09	2,16	0,98	0,15	4,54	3,57
2002	1,27	0,04	1,31	0,61	0,06	4,66	1,93
2003	0,72	0,10	0,82	0,36	0,03	4,39	1,45
2004	1,34	0,17	1,51	0,63	0,12	4,17	1,15
2005	1,64	0,30	1,94	0,65	0,12	3,40	3,80
2006	2,24	0,25	2,49	1,05	0,43	5,7	3,7
2007	0,43	0,33	0,76	0,1	0,14	2,7	2,4
2008	0,81	0,10	0,91	3,0	1,2	5,2	2,0

До переліку причин занепаду галузей льонарства та коноплярства слід віднести відсутність ефективної державної підтримки галузі, негативний для сільгоспвиробників диспаритет цін на матеріально-

технічні ресурси та сільгосппродукцію, який стихійно встановився в Україні, що призвело до фінансового банкрутства виробників.

На загострення кризових явищ у даних галузях значною мірою вплинув рівень зношення основних фондів, обладнання та засобів механізації, який перевищує 70-80%, відсутність машинобудівних підприємств з виготовлення машин і обладнання для вирощування, збирання та переробки луб'яних культур.

Через фінансову нестабільність та відсутність матеріальної зацікавленості у вирощуванні льону-довгунця та конопель виробництво трести і насіння перемістилося від сільськогосподарських виробників до підприємств первинної переробки, які на орендованих землях самі вирощують для себе сировину з метою виготовлення волокна, і в яких зосереджено понад 90% посівів луб'яних культур.

Повна або часткова зупинка підприємств вторинної переробки (Житомирський та Рівненський текстильні комбінати та інші) спонукала до зменшення внутрішнього попиту на волокно, що обумовило скорочення посівних площ.

Крім того, в Україні промислові коноплі віднесені до наркотичних рослин, які згідно з законодавством [6,7,8] повинні охоронятись органами МВС. Це, в свою чергу, обумовлює додаткові грошові витрати з боку товаровиробника у розмірі до 500 грн. на гектар посівів і таким чином створює нерівні конкурентні умови для вітчизняних коноплярів, оскільки українські сорти зареєстровані і вирощуються як звичайна польова культура в країнах ЄС, Канаді, Китайській народній республіці та Російській Федерації без охорони посівів.

У той же час льонарство є потенційно вигідною й експортно-перспективною галуззю АПК інших країн. Наприклад, у Білорусі – це єдина галузь рослинництва, що виробляє сировинні ресурси для легкої промисловості, забезпечує лляною продукцією внутрішні потреби та формує експорт. Контрагентами на ринку льонопродукції в цій країні виступають 407 льоносіючих господарств з середньою площею посівів 163 гектари на одне господарство, 52 переробні заводи середньою потужністю 54,1 тис. тонн волокна на рік, Оршанський льонокомбінат, який здатний переробляти щорічно до 20 тис.т волокна, п'ять експортно-сортувальних баз та ряд інших підприємств вторинної переробки. Відповідно до державної програми відродження й розвитку села на 2005–2010 рр. виробництво лляного волокна повинно скласти 60 тис. т, при його потребі підприємствами концерну "Беллегпром" 16 тис. т, підсобними виробництвами льонозаводів – 1–2 тис. т та об'ємах експортних поставок – 42–43 тис. т. Необхідно зазначити, що це складає тільки половину потенціалу лляного підкомплексу. Подальший його розвиток пов'язаний з ефективною реалізацією різноспрямованих заходів впливу на увесь технологічний ланцюг "вирощування – переробка – виробництво готових виробів – збут".

Досвід країн Європейської Співдружності, куди Україна намагається інтегруватись, свідчить про те, що високий рівень урожайності льоно- і коноплепродукції, прибутковість галузей досягається тільки шляхом постійної державної підтримки та вкладень значних коштів у їх розвиток, тобто завдяки інтенсифікації виробництва. Зокрема, дотація на вирощування льону-довгунця та конопель у країнах ЄС складає — 50–120 євро/га посіву, на виробництво волокна — 90–160 євро/т [9]. В Україні державна компенсація на вирощування луб'яних культур у 2008 році становила 640 грн./га, а у 2009 р. для конопель вона відмінена.

У той же час слід зазначити, що Україна має певні потенційні можливості та резерви для відродження й подальшого розвитку галузей льонарства та коноплярства, а саме:

— природно-кліматичні умови вирощування льону-довгунця та конопель цілком відповідають біологічним вимогам цих культур і дозволяють одержувати високі врожаї волокна та насіння;

— наявність хоча й застарілої матеріально-технічної бази виробництва та переробки льону-довгунця і конопель в регіонах сучасного розміщення цих культур;

— традиції та досвід сільського населення з виробництва льоно-коноплепродукції;

— наявність наукових установ системи УААН, які займаються проблемами селекції, вирощування, збирання та переробки луб'яних культур;

— наявність вітчизняних сортів льону-довгунця, що за продуктивністю не поступаються іноземним, але є більш пристосованими для регіональних умов льоносіяння,

— наявність високопродуктивних сортів однодомних конопель з відсутністю наркотичних властивостей, занесених до Реєстру сортів рослин України та зареєстрованих в Російській Федерації, країнах Європейської Співдружності та Канаді;

— ліквідація дефіциту насіння вітчизняних сортів луб'яних культур;

— відпрацювання і впровадження ресурсозберігаючих технологій вирощування, збирання й переробки луб'яних культур, що дозволяє скоротити енергетичні затрати, підвищити якість продукції та знизити її собівартість;

— наявність сучасних технологій використання відходів льоно- та коноплетіпаня: пресування костриці в монолітні блоки, виробництво будівельних костроблоків, термоізоляційних і оздоблювальних плит тощо, що може забезпечити льоно- та коноплезаводам безвідходне виробництво;

— льон-довгунець і коноплі на сучасному етапі розвитку переробної промисловості як практично безвідходні культури в умовах різкого скорочення запасів невідновлюваної енергії та виникнення загрози екологічної катастрофи є інвестиційно привабливими;

— в галузі льонарства виникли нові формування – асоціації та компанії, які створюють власну сировинну базу шляхом оренди землі та будують взаємовідносини з сільгоспдприємствами на основі кредитування льоносіючих господарств.

Підсумовуючи викладене вище, необхідно зазначити, що Україна поступово втрачає свою сировинну базу, яка базується на вирощуванні льону-довгунця та конопель – традиційних для нашої країни технічних культур, а в економічному плані – незалежність у виробництві товарів промислового і побутового вжитку з натуральної сировини. Виходячи з досвіду інших країн, подальший розвиток галузей льонарства і коноплярства, на нашу думку, можливий за умови використання інноваційних наукоємних технологій, підвищення інвестиційної привабливості галузей та скоординованої програми дій з боку державних органів влади та науковців в напрямку комплексного підходу до розбудови галузей – від вирощування культур, первинної переробки сировини до глибокої переробки і вироблення кінцевого продукту, конкурентоспроможного як в Україні, так і за її межами.

1. *Голобородько П.А.* Льонарство та коноплярство: проблеми і перспективи /П.А.Голобородько, В.П.Ситник, В.Г.Баранник //Зб. наук.пр.ІЛК. – Глухів: Інститут луб'яних культур. – 2000. – С.3–15.

2. *Баранник В.Г.* Актуальні проблеми відродження коноплярства в Україні /В.Г.Баранник, Ю.В.Мохер //Зб. наук. пр. ІЛК. – Вип. 3. – Глухів: Інститут луб'яних культур УААН, 2004. – С. 177-192.

3. Виробництво льоноволокна та його використання /[І.П.Карпець, А.Ф.Скорчено, О.П. Чурсіна та ін.]. – К. : Нора-прінт, 2002. – 128 с.

4. *The State and the Perspectives of Flax and Hemp Utilization in Poland and in the World* / [Wasko J., Kozłowski R., Mankowski J., Mackiewicz–Talarczyk M.] //Euroflax.– № 2/2002 and 1/2003.–Р. 6-10.

5. *Перевозников В.Н.* Льноводство: реалии и перспективы / В.Н.Перевозников, Н.Г.Винченюк, Є.В.Новиков // Матеріали міжнародної научн.-практ. конф. Устьє, 25–27 юня, 2008 г. – Могилев: РУП «Інститут льна», 2008. – С. 341–351.

6. *Закон України* "Про ліцензування певних видів господарської діяльності" (№1775-III від 01.06.200): за станом на 23.07.2009 // Відомості Верховної Ради України. – 2000.– №36, ст.299.

7. *Закон України* "Про наркотичні засоби, психотропні речовини і прекурсори" (№60/95-ВР від 15.02.1995): за станом 01.01.2008 // Відомості Верховної Ради України. – 1995. – №10, ст.60.

8. *Постанова КМУ № 770 від 6.05.2000* "Про затвердження переліку наркотичних засобів, психотропних речовин і прекурсорів" //Зібрання законодавства України. – 2000. – № 7, ст 328.

9. *European Subsidy for the cultivation of flax and hemp* //Euroflax. – 2009. – №1/ Р.31–32.